

УДК 811.161.2:371-057.874

ББК 74.268.1 (Ук)

РОЗВИТОК ТА ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКОВОГО ЗАПАСУ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ЇХ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ПОНЯТТЯМИ «СИНОНІМИ» Й «АНТОНІМИ»

О. Ю. Поїк

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
кафедра філології та методики початкової освіти;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Мазепи, 10;
тел. + 380 (3422) 2-31-47; e-mail: kftpro@pi.if.ua*

У статті зосереджено увагу на проблемі розвитку мовлення молодших школярів у сучасній школі. Визначено методи, умови та шляхи збагачення словникового запасу дітей молодшого шкільного віку під час ознайомлення із синонімами й антонімами на уроках української мови. З'ясовано роль і значення мовленнєвого розвитку та збагачення словника учнів, від якого залежить успішність процесу формування мовно-мовленнєвої культури особистості.

Ключові слова: *мовлення, мовленнєвий розвиток, мовленнєва особистість, синонімія, антонімія, словникова робота, комунікативні уміння.*

Методика викладання української мови як наука прагне віднайти шляхи найбільш успішного та результативного навчання, а саме визначити мету викладання мови, обґрунтувати найефективніші методи й прийоми, принципи навчання, причому враховуючи особливості засвоєння фонетики, лексики, граматики, правопису, вчить бачити недоліки у викладанні рідної мови та виправляти їх.

У програмі середньої загальноосвітньої школи зазначено, що розвиток мовлення – основний розділ програми з рідної мови, провідний принцип її опанування на заняттях з читання, граматики та правопису. Робота над правильною вимовою, чіткістю і виразністю усного мовлення, над збагаченням словника, точним і доречним уживанням слова, над словосполученням і зв'язним висловленням, над орфографічно грамотним письмом має стати основою кожного уроку [15].

Проблема розвитку мовлення почала висвітлюватися в педагогічній літературі ще в 20-30 рр. ХХ століття, зокрема у викладанні української чи російської мови як рідної в працях діячів методичної науки Ф.І. Буслаєва, К.Д. Ушинського, М.І. Пентилюк, В.Я. Мельничайка, Н.А. Пашковської, Г.М. Іваницької, Л.М. Симоненкової; К.Б. Бархіна, М.О. Рибникової, М.О. Абакумова, В.А. Добромислова, М.Р. Львова, Є.О. Барінової, Т.О. Ладиженської, Н.С. Рождественського та ін.

Особливої уваги заслуговують ідеї К.Д. Ушинського, який ототожнював розвиток мовлення і дар слова, розуміючи під цим вроджену мовленнєву здатність дитини, її вміння висловлюватися в усній і писемній формах. На думку вченого, „дитя, яке не звикло заглиблюватися в смисл слова, темно розуміє або зовсім не розуміє його справжнього значення і не дістало навички розпоряджатися ним вільно в усному і писемному мовленні, завжди страждатиме від цього корінного недоліку в процесі вивчення всякого іншого предмета...” [17, с. 286-287].

Відтак особливої значущості набуває робота, що спрямована на формування культури мовлення дітей, починаючи з початкової ланки загальноосвітньої школи, проблема комунікативних умінь і навичок молодших школярів, їх комунікативної компетентності, тобто здатності успішно користуватися всіма видами мовленнєвої діяльності під час спілкування; оскільки набуті в молодшому шкільному віці лінгвістичні знання та мовленнєві вміння стають підґрунтям комунікативної досконалості та нормативності мовлення учнів [16, с. 12].

Одним із джерел збагачення словникового запасу й увиразнення мовлення школярів є вивчення і використання синонімів і антонімів, які надають мові барвистості, ясності. Саме за допомогою цих лексичних одиниць досягається точність зображення предмета, чіткість висловлення думки й почуттів, урізноманітнення виражальних засобів мовлення.

На важливість збагачення мовлення учнів синонімами й антонімами звертали увагу М.С. Рождественський, М.Р. Львов, Т.Г. Рамзаєва. Проблемі вивчення синонімії у шкільному курсі мови присвячували свої роботи В.Я. Мельничайко, Л.М. Марченко, М.С. Вашуленко, А.М. Гольдберг, Н.К. Нікітіна, Ю.В. Новікова, Г.І. Сніткіна та ін. Окремим аспектам роботи з синонімами на уроках української мови в школі присвячені дисертаційні праці Л.М. Марченко, К.І. Пономарьової, Л.Б. Попової, Т.Л. Грубої, Р.Г. Измайлової, К.А. Сидоренко, Н.А. Гац, Н.І. Лазаренко.

Однак проблема й досі актуальна і викликає зацікавлення, бо синоніми й антоніми є одним із найважливіших явищ у лексичній системі мови, вони відіграють основну продуктивну роль у мовленні як засіб логічного і образного висловлення думки, стилістичної диференціації текстів тощо.

Слід відзначити, практика вивчення української мови в сучасній школі показала, що розвиток мовлення учнів не посідає належного місця в системі педагогічної роботи, тому часто перетворюється в нецікаве й незрозуміле для молодшого школяра заучування невідомих мовних категорій, термінів.

Так, аналіз рівня знань і умінь дітей з теми синонімів і антонімів дав підстави вважати, що робота над розширенням і вдосконаленням мовленнєвого запасу учнів синонімами й антонімами в початкових класах проводиться нерегулярно і несистематично. І в результаті цього мов-

лення більшої кількості школярів характеризується невиразністю, безбарвністю.

Обмеженість активного синонімічного й антонімічного словника учнів, а також невміння добирати і правильно вживати слова, найбільш точні та влучні для певного висловлювання, є однією з причин різноманітних мовленнєвих недоліків, яких учні припускаються в усному мовленні та творчих письмових роботах.

Метою статті є аналіз стану роботи з розвитку мовлення, визначення умов і шляхів збагачення словникового запасу дітей молодшого шкільного віку під час вивчення синонімів і антонімів на уроках української мови.

Об'єкт дослідження – навчально-мовленнєва діяльність учнів початкових класів.

Вироблення в учнів навичок практичного оволодіння рідною мовою, нормами української літературної мови на всіх її рівнях, змістовно, стилістично точно й інтонаційно виразно висловлювати свої думки та почуття в усній і писемній формах, удосконалення діалогічного мовлення, закладення основ монологічного або зв'язного мовлення – першочергові завдання, які постають перед учителем у його педагогічній практиці та школою.

Сьогодні в діяльності початкових класів утверджується ідея практичної, комунікативної спрямованості курсу української мови, що в свою чергу, вимагає активної мовленнєвої діяльності учнів у навчальному процесі, що також сприяє умінню дітей організувати свою навчальну діяльність, виробити почуття відповідальності за виконуване завдання, готовність самостійно працювати з новим навчальним матеріалом, мати власну думку з приводу обговорюваних питань, обґрунтовувати її, вирішувати життєво важливі завдання у конкретних ситуаціях.

У курсі української мови для учнів 1-4 класів початкової ланки освіти передбачено взаємодію двох складових частин, а саме: мовної освіти школярів і їх мовленнєвого розвитку [15]. Один із перспективних шляхів реалізації такої ідеї – це навчання рідної мови на основі організованої мовленнєвої діяльності дітей. Уміння учнів порівнювати, класифікувати, узагальнювати формується в процесі оволодіння знаннями через мовлення та проявляється також у мовленнєвій діяльності.

У потрактуванні І.О. Зимньої мовленнєва діяльність являє собою “цілеспрямований, мотивований, активний процес прийому та (або) передачі повідомлення, організованого соціально відпрацьованими засобами (мова) і способом (мовлення, ситуація спілкування) формування й формулювання думки у спілкуванні людей один з одним” [11, с. 133]. Безперечно, для того, щоб постійно вдосконалювати мовленнєву діяльність дітей, вчителям потрібно насамперед вмотивовувати її та спонукати до неї. Саме в умінні правильно і вільно будувати висловлювання, враховуючи особливості ситуації та зміни умов спілкування, полягає

творчий характер мовленнєвої діяльності, що передбачає таку рису, як самостійне перенесення школярем своїх умінь і навичок на нову ситуацію.

Державний освітній стандарт змісту, обсягу й рівня мовної освіти в початкових класах передбачає створення можливостей для появи варіативних технологій засвоєння молодшими школярами мовленнєвих умінь створювати зв'язні висловлювання різних текстів. Така орієнтація на творчі пошуки способів удосконалення мовленнєвого розвитку учнів, безумовно, посилює тенденції дестандартизації шкільної мовної освіти, сприяє її звільненню від консерватизму, шаблонності, спонукає вчителя-словесника до підвищення педагогічної майстерності [8].

Робота з розвитку мовлення учнів має такі основні напрями: удосконалення звуковимови школярів і підвищення їх вимовної культури; збагачення, уточнення і активізація словникового запасу молодших школярів; уміння вживати слова у властивому для них значенні, користуватися виражальними засобами мови залежно від ситуації та мети висловлювання; послідовно й логічно виражати думку; удосконалення граматичного ладу мовлення дітей; оволодіння нормами українського літературного мовлення. Ці напрями роботи з розвитку мовлення становлять основу для формування у молодших школярів мовленнєвої компетентності [15].

Важливою комунікативною ознакою культури мовлення людини є багатство мовлення, яке визначається лінгвістами, з одного боку, як велика кількість мовленнєвих одиниць семантично та стилістично різноманітних, а з іншого – велика кількість одиниць, що мають одне значення, але відрізняються словотвірною та граматичною структурою [1, с. 167]. Таким джерелом збагачення мовлення молодших школярів є синоніми й антоніми, оскільки без вивчення синонімічних і антонімічних засобів неможливе оволодіння лексичним багатством української мови.

Збагачення мовлення кожного учня відіграє вирішальну роль у формуванні мовно-мовленнєвої особистості на сучасному етапі початкової освіти. Як зазначає М.С. Вашуленко, “мовленнєва особистість – це людина, яку розглядаємо з точки зору її готовності виконувати мовленнєві дії; це той, хто привласнює мову, для кого мова є мовленням. Мовленнєва особистість характеризується не лише тим, що вона знає про мову, а й тим, як вона може її використовувати” [6, с. 11].

Проблема розвитку мовлення учнів висуває на одне з провідних місць словникову роботу, оскільки лексика відіграє важливу роль комунікативно спрямованому навчанні української мови. Робота над умінням користуватися лексикою рідної мови стимулює активність школярів, формує думку, допомагає зрозуміти зміст слова чи тексту, вчить виділяти головне, доходити до певних висновків, сприяє розумовому розвитку.

Завдання педагога в проведенні словникової роботи полягає в тому, щоб учні правильно сприймали незнайоме слово в тексті, зрозуміли це слово з усіма його смисловими й експресивними відтінками, засвоїли й закріпили в процесі виконання різних вправ і вжили його самостійно в потрібній ситуації. Успіх словникової роботи залежить не тільки від того, чи звертає вчитель увагу на особливості розуміння і вживання слів дітьми, але й від того, чи використовує в повній мірі лексику навчальних підручників, посібників, а також словники для роботи над розширенням і збагаченням словникового запасу молодшого школяра [7, с. 118, 157].

Словникова робота у шкільному навчанні розвиває увагу учнів до значення і вживання слів, виховує у них потребу в правильному відборі необхідного слова для точного висловлення думки, а також чуття мови. Власне, через інтерес до слів виховується інтерес до мови в цілому.

Розвиток комунікативних навичок учнів забезпечують вправи й завдання на формування вмінь уважно і вдумливо слухати, відтворювати та аналізувати почуте, говорити доречно, чітко, переконливо; комунікативно виправдано користуватися мовними засобами, характерними для різних типів, стилів і жанрів мовлення під час створення усних і письмових висловлювань [2, с. 31-36].

Нагадаємо, що лексична робота на уроках рідної мови проводиться у таких напрямках:

- збагачення словника, тобто засвоєння нових, не відомих учням раніше слів або нових значень відомих слів;

- уточнення словника – тобто введення окремих слів у контекст, зіставлення близьких (синонімів) або протилежних (антонімів) за значенням слів, засвоєння багатозначних та емоційно забарвлених слів, омонімів;

- активізація словника, тобто перенесення якомога більшої кількості слів із пасивного словника в активний;

- усунення з дитячого словника нелітературних слів – діалектизмів, жаргонізмів, просторічних і знижених за значенням слів, заміна їх літературними [18, с. 187].

К.Д. Ушинський справедливо стверджував, що “бідність словника школяра породжує одноманітність мовлення і робить його незрозумілим для слухачів, бо він, школяр, не може замінити одне слово іншим, не може переставити двох слів, його мова знаходиться в ланцюгах тих рядків, які він завчив” [17, с. 58]. Отже, без достатнього запасу слів неможливе оволодіння мовою як засобом спілкування, мислення, пізнання, самовираження та самоутвердження особистості учня в колективі, суспільстві.

Відомо, що джерелом поповнення словникового запасу учнів початкових класів є навколишнє середовище, в якому вони перебувають, а

саме: мова вчителів, батьків, друзів, театрального мистецтва, кінофільмів, радіо й телепередач тощо.

Чималу роль у збагаченні мовлення дітей відіграє мова вчителя-педагога. Вона завжди має бути зразком для учнів, тобто не лише правильною за побудовою, а й багатою, змістовною, різноманітною за своїм словниковим складом.

Окрім того, позитивним і надійним джерелом збагачення мовлення дітей є навчальний процес, особливо цілеспрямована робота вчителя, яка включає твори художньої літератури, тексти та ілюстративні матеріали підручників, наочні посібники, технічні засоби, спеціально розроблені словниково-творчі й лексичні вправи [9, с. 65].

У початкових класах лексикологія як самостійний розділ науки про мову не вивчається, проте діти засвоюють деякі відомості про лексичне значення слова, практично ознайомлюються з прямим і переносним значенням слів, багатозначністю слів, омонімією (без уживання термінів), синонімією, антонімією, епітетами, порівняннями, деякими фразеологізмами. Спостереження ролі зазначених понять у тексті проводяться протягом усього навчального часу початкової ланки освіти на спеціальних уроках з розвитку зв'язного усного й писемного мовлення, в межах усіх навчальних тем [12, с. 173].

У процесі роботи над синонімами вчитель має сформувати насамперед в дітей уміння: розрізняти в мовленні слова, близькі за значенням; добирати синоніми; замінювати в тексті те чи інше слово відповідним синонімом; вживати в готовому тексті дібране за смыслом синонімічне слово; самостійно вибирати з свого лексичного запасу найбільш вдалий для висловлення власної думки синонім [3, с. 38-39]. Таким чином, під час роботи над синонімами вчитель має забезпечити успішне оволодіння кожним із визначених умінь і тим самим піднести рівень мовленнєвої культури школярів.

Збагачення мовлення дітей синонімами сприяє точному розумінню різних смислових і експресивних відтінків значення слова, привчає вдумуватися в його зміст, семантично правильно будувати словосполучення, речення, використовувати найбільш влучні, доречні слова, уникаючи повторів.

Важливою умовою успішного збагачення словникового запасу школярів є робота з лексичними синонімами. Запас синонімів у словнику носія конкретної мови, уміння ними користуватися для точного вираження різноманітних відтінків думок і почуттів є одним із показників мовленнєвої культури людини. Поряд із вивченням мовних синонімів, що зафіксовані в спеціальних словниках, велике значення для збагачення словника учнів і їх мовлення в цілому має робота над так званими мовленнєвими, чи контекстуальними синонімами [14, с. 23-26].

Варто відзначити, що засвоєння лексичного багатства мови учнями не повинно відбуватися стихійно. Проте часто зустрічаємо непооди-

нокі випадки, де більшість учителів-словесників завдання, пов'язані з усіма напрямками роботи з розвитку мовлення, розв'язують ізольовано одне від одного, фрагментарно. У їхній педагогічній роботі з розвитку мовлення школярів відсутні систематичність і системність.

Систематичність роботи над збагаченням словникового запасу дітей, зокрема синонімами є однією з умов її успішності. Це не лише збагачує пам'ять учнів синонімічними рядами, але й допомагає формуванню важливої для мовленнєвої практики швидкої активізації потрібного слова, розвиває навички уникати повторення тих самих слів, одноманітності викладу [13, с. 21-23]. Тому від уміння вибрати з ряду синонімів одне потрібне слово, яке б найповніше передавало думку, залежить правильність, точність, доречність, образність вислову кожного молодшого школяра.

Методисти та вчителі-практики пропонують різні типи вправ із синонімами. Наведемо деякі з них.

1. Вправи на вибір слів, близьких за значенням.

Щоб навчити школярів розрізняти близькі за значенням слова, доцільно давати завдання на спостереження і виділення слів-синонімів із окремих речень або невеликих за змістом текстів. Одне з можливих завдань може бути наступного змісту:

– Відшукати в тексті синоніми, пояснити їх значення і з'ясувати відтінки.

З гілок тополь злітає листя, Кружляє й падає до ніг. Уперше діти урочисто Переступають цей поріг [поріг школи] (Наталя Забіла).

За допомогою запитання: “Що робить листя?” учні знаходять дієслова-синоніми, близькі за значенням, що позначають рух: *злітає, кружляє, падає.*

2. Вправи на групування слів, близьких за значенням.

Такі вправи допомагають школярам усвідомити синонімічні відношення між словами, їх синонімічну близькість. Наприклад:

– Згрупувати синоніми з поданого ряду слів: *побороги, праця, сміливий, здолати, труд, відважний, робота, хоробрий, перемогти.*

3. Вправи на вибір одного з поданих синонімів.

Виконуючи з учнями такі вправи, вчителю треба домогтися, щоб діти осмислено вибирали слово, яке найкраще підходить до конкретного випадку. Зміст завдання цього типу такий:

– Підставити в речення найвдаліший синонім:

1) _____ чоловік побажав нам доброго дня.

Слова: добррозичливий, чуйний, щирий, співчутливий.

2) *Обрати потрібний мені телефон допоміг _____ продавець.*

Слова: знаючий, компетентний, досвідчений, умілий.

3) *Комбайнери зібрали _____ урожай.*

Слова: добрий, багатий, високий, щедрий, рясний.

4) *Наш всесвіт має _____ розмір.*

Слова: велетенський, грандіозний, колосальний.

5) _____ хлопчик перший пішов відповідати до дошки.

Слова: безстрашний, сміливий, відчайдушний, мужній, доблесний.

4. Вправи на заміну синонімів словосполученні, реченні чи тексті.

Ці вправи мають показати дітям, що заміна невдалих, невідповідних для певного тексту слів, повторюваних слів синонімами усуває одноманітність і бідність висловлювання, робить мовлення стилістично досконалішим і багатшим.

Лисиця живе у лісі. У лисиці руда шерсть. Хвіст у лисиці довгий і пухнастий. Зуби у лисиці гострі. Лисиця дуже хитра. Лисиця ловить і їсть мишей, зайців.

5. Вправи на самостійний добір синонімічних слів.

Завдання такого типу мають на меті формувати навички самостійного добору слів із власного лексичного запасу школярів і використання їх у власному мовленні [5, с. 29].

Окрім згаданих завдань дітям можна запропонувати такі, що спрямовані на стимулювання їх пізнавального інтересу. Це передусім нестандартні вправи, мовні кросворди, дидактичні ігри, все те, що може підвищити зацікавленість дітей навчальним матеріалом тощо.

У процесі виконання вправ на синонімію вчителю потрібно пояснити учням, що місце слова в синонімічному ряду визначається багатозначністю слова. Так, залежно від лексичного значення слово може бути членом різних синонімічних рядів. Наприклад: *свіжий* – *сьогоднішній* (*свіжа газета, свіжий хліб*), *свіжий* – *холодний* (*свіжий вітер, свіже повітря*). Спостерігаючи за такими словами, учні мають зрозуміти, щоб правильно дібрати синоніми до певного слова, його потрібно ввести у контекст.

Важливо організувати спостереження дітей за лексичною сполучуваністю синонімічних слів, тобто школярам треба усвідомити, що синоніми мають неоднакову здатність поєднуватися з іншими словами. З цією метою слід використовувати вправи на утворення словосполучення із синонімічними словами. Наприклад: *коричневий* (*костюм, фарба*), *карий* (*кінь, очі*).

Серед різноманітних видів вправ під час вивчення лексики головне місце посідають вправи з антонімами як одним із засобів збагачення словникового запасу школярів і уміння яскраво й образно висловлюватися. Крім того, виконуючи ці завдання, школярі користуються такими логічними операціями, як порівняння, зіставлення, протиставлення, що сприяють розвиткові розумових здібностей дітей [4, с.18].

Робота над антонімами в початкових класах має передусім практично-мовленнєве значення. Вона полягає в тому, щоб показати учням, що використання антонімів допомагає змалювати два контрастні за значенням предмети чи явища особливо переконливо, надаючи їм протилежних характеристик. Найчастіше антонімічні протиставлення викорис-

товуються в усній народній творчості, зокрема прислів'ях і приказках: *З дурним ні купити, ні продати; Легко впасти, а тяжко встати; Думаєш дати, то подумай, де взяти.*

За програмою 1-4 класів учні повинні навчитися зіставляти протилежні за значенням слова, розуміти їх, спостерігати за роллю антонімів у реченні, правильно використовувати антоніми у своєму мовленні. Таким чином, щоб навчити дітей розрізняти антоніми, потрібно виконувати спеціальні вправи, які залежно від поставленої мети можуть проводитися на окремих словах, словосполученнях, реченнях і зв'язних текстах [15].

У роботі з антонімами можна використовувати такі види вправ: виділення з речення чи тексту антонімів, тобто слів із протилежним значенням і групування їх парами; добір антонімів до поданих слів; заміна в тексті виділених слів антонімами; дописування речень словами, які мають антонімічний смисл; складання невеликих текстів з антонімами [10, с. 10].

Ознайомлення дітей зі словами протилежного значення починається з організації спостереження за вжитими в реченні чи тексті антонімами. Вправи такого типу можуть виконуватися школярами при вивченні граматичного матеріалу, зокрема таких частин мови, як іменник, прикметник, дієслово, прислівник. Тому важливо показати дітям, що антонімами можуть бути тільки ті слова, які належать до однієї і тієї ж частини мови. Так, скажімо, педагог може запропонувати дітям виконати вправи з антонімами такого змісту. Наприклад:

1. Дописати з довідки антоніми до поданих слів: *високий, шум, низько, сміятися, плач* (Довідка: тиша, високо, низький, сміх, плакати).

2. Знайти й підкреслити антонімічні пари слів у прислів'ях.

Тяжко щастя знайти, а легко згубити.

Або розумне казати, або зовсім мовчати.

Не вчи орла літати, а солов'я співати.

Звернімо увагу, що робота над антонімами не обмежується лише виділенням або добором їх із готового матеріалу. Важливо виробити в учнів уміння вживати антоніми у своєму мовленні. З цією метою використовують різні варіанти завдань, серед них:

1. Замінити у словосполученнях і реченнях виділені слова антонімами: *радісна подія, ледачий хлопчик, зимові канікули. Почався урок. У класах і в коридорах – тиша. Замовк шкільний радіовузол, стихла музика. Школярі працюють.*

2. До поданих слів і словосполучень дібрати антоніми, записати їх: *зима – ..., старий – ..., чорний – ..., холодний – ..., повільно – ...; темна ніч – ...; хвалять за працю – ..., весняний ранок – ...; сосна висока, а калина – ...*

3. Продовжити почате речення антонімами: *Як є початок, то й ... буде. Де багато слів, там ... діла.*

Аналогічно до роботи над синонімами, при вивченні антонімів учитель зобов'язаний пояснити дітям, що вибір антонімів часто визначається контекстом. Це означає, що багатозначні слова можуть утворювати кілька антонімічних пар. Так, наприклад, прикметник *солодкий* може мати кілька антонімів: *солодкий – гіркий* (перець), *солодкий – кислий* (виноград), *солодкий – солоний* (огірок).

Працюючи з антонімами, учитель разом з тим повторює синоніми. Для цього найкраще використовувати комбіновані вправи: учні спочатку добирають до поданих слів синоніми, а потім антоніми: *сумний, зажуражений, похмурий – веселий; цікавий, захоплюючий – нудний*. Як видно з наведених прикладів, до кількох синонімів можна дібрати тільки один антонім.

Важливо, щоб педагог у процесі роботи над словом здійснював постійний міжпредметний зв'язок (наприклад, уроків читання і письма, читання і музики та ін.). Це привчає молодших школярів краще розуміти лексичне багатство і стилістичні можливості рідної мови, сприяє розвитку загальної мовленнєвої культури.

Таким чином, учитель повинен розвивати в учнів уміння практично користуватися синонімами й антонімами, враховуючи смислові, емоційно-експресивні та стилістичні конотації слів. Робота з синонімами й антонімами є одним із засобів підвищення ефективності засвоєння української мови в цілому. Зокрема, збагачення словникового запасу дітей синонімами й антонімами починається зі спостереження за функціонуванням їх у текстах, з'ясування значення цих мовних одиниць. А вслід за цим школярі можуть перейти до виконання вправ, пов'язаних із добором подібних синонімів, антонімів, мотивування їх у висловлюваннях.

Отже, робота над вивченням лексики, зокрема синонімічних і антонімічних одиниць, спрямована на збагачення активного словникового запасу учнів і формування стилістичних умінь, розвиток зв'язного мовлення, вироблення навичок свідомого оволодіння новими словами, уточнення значення і сфери вживання відомих слів. За умови чітко спланованої та систематичної роботи з синонімами й антонімами буде досягнуто успішного результату в засвоєнні синонімічного й антонімічного багатства рідної мови, а також умілого й доречного використання його у власних висловлюваннях молодших школярів.

Література

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення: Навч. посібник / Н.Д. Бабич. – Львів: Світ, 1990. – 230 с.
2. Бадер В.І. Удосконалення мовленнєвого розвитку молодших школярів / В.І Бадер // Педагогіка і психологія. – 1998. – №4. – С. 31-36.
3. Блохіна Г.В. Фундаментальна обізнаність із синонімами у перших класах / Г.В. Блохіна // Початкова школа. – 1997. – №12. – С. 36-41.

4. Бутузова И.Д. Лексическая работа на уроках чтения // Начальная школа. – 1992. – №2. – С. 14-19.
5. Варзацька Л.О. Активізація мовленнєвої діяльності учнів / Л.О Варзацька // Початкова школа. – 1991. – №2. – С. 28-31.
6. Вашуленко М.С. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання / М.С. Вашуленко // Початкова школа. – 2001. – № 1. – С. 11-14.
7. Гольдберг А.М. Особливості оволодіння учнями молодших класів лексику рідної мови / А.М. Гольдберг. – К.: Рад. школа, 1959. – 240 с.
8. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс] // Постанова Кабінету Міністрів від 20 квітня 2011 року № 462. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/426-2011-п>
9. Дорошенко С.І. Методика викладання української мови: Навч. посібник / С.І. Дорошенко. – К.: Вища школа, 1992. – 380 с.
10. Забіяка В.О. Робота зі словником / В.О. Забіяка // Початкова школа. – 1997. – №10. – С. 8-11.
11. Зимняя И.А. Психология обучения народному языку. / И.Я. Зимняя. – М.: Русский язык, 1989. – 223 с.
12. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / М.І. Пентилюк, С.О. Караман, О.В. Караман та ін.; за ред. М.І. Пентилюк. – К.: Ленвіт, 2004. – С. 126-180.
13. Місяк П. Системність роботи зі словниковими словами / П. Місяк // Початкова школа. – 1997. – №4. – С. 21-23.
14. Пономарьова К.І. Увіраження синонімами мовлення молодших школярів / К.І. Пономарьова // Початкова школа. – 2001. – № 4. – С. 23-26.
15. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1-4 класи. – К.: Форум, 2001. – 106 с.
16. Трунова В.А. Лінгвістичні основи формування мовленнєвих умінь / В.А. Трунова // Початкова школа. – 1995. – №2. – С. 12-16.
17. Ушинський К.Д. Избранные педагогические сочинения. В 2-х т. – Т.2. Проблемы русской школы / К.Д. Ушинський. – М.: Педагогика, 1974. – 438 с.
18. Чуйко Г.А. Методика викладання української мови в початкових класах / Г.А. Чуйко, М.А. Білецька, Г.Ф. Школьна. – К.: Вища школа. – 1975. – 384 с.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 6.11.2014 р.
Рекомендовано до друку к.ф.н., доцентом Лазарович О.М.,
к.ф.н., професором Бабич Н.Д. (м. Чернівці)*

**WORK ON THE DEVELOPMENT AND ENRICHMENT
OF THE VOCABULARY AMONG THE ELEMENTARY SCHOOL
STUDENTS DURING THE UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS
ON SYNONYMS AND ANTONYMS**

O. Ju. Royik

*Pecarpathians National University by Vasyl Stefanyk;
Department of Filology and Methodics Primary Education;
76000, Ivano-Frankivsk, Mazepy Str., 10;
ph + 380 (3422) 2-31-47; e-mail: kfmpo@pu.if.ua*

The article brings attention to the issues of the development of conversational skills among the elementary school students in modern schools. The article defines methods, conditions and ways to enrich the vocabulary among the elementary-school age students during the lessons dedicated to learning synonyms and antonyms. The article also studies the role and significance of the development of the conversation skills and vocabulary expansion, which form the basis for further successful formation of the language and conversation culture of the person.

Key words: *language, conversation, development, conversational identity, synonyms, antonyms, vocabulary, communication skills.*